

Virtuális fövenyparton, cél nélkül, (talán) boldogan

Gondolatok Szombathy Bálint: *Marék homokot szorongatva* (Magyar Műhely Kiadó, 2009) című kötete kapcsán

Szombathy Bálint introvertáltságát ismerve már a könyv fedőlapja is egyértelmű üzenet, konceptuális szemszögből nézve pedig műalkotásként, vagy akár hitvallásként is dekódolható. Az újvidéki egyetemi negyed peremén egy, a régmúltban elkezdett, de soha be nem fejezett, viszont le sem bontott, ennél fogva örökre ismeretlen rendeltetésű, rejtélyes, fölösleges torzóként meredező betonváz-konstrukció a hóborította, gondozatlan talajon (aminek szintén gazdag asszociációs tartalma van), a csupasz ágak és egy ronda szocreál épülettel a háta mögött, Szombathy pedig (minden bizonnyal önként) egészen a kép peremére szorulva megpróbál úgy tenni, mintha mosolyogna. Mindezt összevetve a címmel, valamint a könyv alcímével (Kalandozások a művészet határmezsgyéjén) azt hiszem, fölösleges agyonmagyarázni, amit természetesen megtehetnék, de jobb, ha mindenki inkább saját valóságfilmjét és magánmitológiáját mozgatja meg; amennyi energiát befektet, annyit kap.

Maga a könyv tartalma (mármint az esszék) számomra nem okoztak különösebb meglepetést, hisz a művészek, művészeti csoportok zöméről, melyekkel a szerző ebben a kötetében foglalkozik és/vagy ex-jugoszláviai, vagy vajdasági, vagy a Vajdaságból elszármazott, esetleg összmagyar, vagy Budapestről elszármazott, immár nemzetközi renoméjú alkotó, egy egész stílus formába öntője – ahová a szerző más hasonló típusú alkotókat és csoportokat is besorol, akik ex-yu, vagy vajdasági gyökerűek, megtoldva némi kitekintéssel a már történelmi mail-artra – nos, ezeket a személyeket, csoportokat, irányzatokat vagy első kézből ismertem, vagy volt alkalmam szót váltani velük, vagy ha mást nem, legalább figyelemmel kíséreni a tevékenységüket, egy részüknek pedig a munkássága egy adott pillanatban

számomra meghatározó volt. Olyanoké is, akiknek Szombathy ezúttal nem szentelt külön esszét, csak épp megemlíti, vagy meg sem említi őket, ám a könyvben – ha láthatatlanul is – jelen vannak.

Maga a kötet inkább egyfajta rezüméként, lezárásként definiálható, azt hiszem, Szombathy ezúttal egyfajta határvonalat húzott, immár bizonyos távolságtartással elemez, vagy láttat elég sok alkotót, csoportot, néhányuk pedig már nincs is az élők sorában. Igaz, van, ahol ezt az elemzést átfűti az eltávozott barátok iránti szomorúság, máshol egy adag kijózanodás, egyes esszéit pedig (megfogadtam magamnak, hogy neveket nem említek) a kortárs mítoszok tudatos továbbéltetésének szándéka vezérelteti. (Utánanézttem a neten, mi igaz, mi nem, de aztán a legutolsó pillanatban letettem a kimerítő, részletes feltárástól: maradjanak annak, amiké alakítottak, valóságmag köré szőtt mítoszoknak. Nem akartam magamat sem megfosztani ettől a varázstól.)

A könyv tartalma egyrészt a hatvanas évek második felében eszmélő generáció művészeti-emberi-etikai-identitásbeli alakulásának, fejlődésének ívét rajzolja meg, ami az én generációmnak már nem adatott meg – itt az akkori újvidéki kozmopolita elveket valló, kortárs trendekre fogékony középosztálybeli fiatalokra gondolok, mivel elsősorban őket ismerem –, ugyanis vagy emigráltak, és ritkán foglalkoznak bármiféle szűk értelemben vett művészeti formával, vagy magukba fordultan felhagytak az egészszel, esetleg mielőtt kiteljesedhettek volna, távoztak az élők sorából (ritkán természetes halállal). Magamról és még néhányunkról azt hiszem bölcsebb, ha hallgatok, amit – ha valaki akar – akár ítéletként is felfoghat, én inkább tükörbe pillantást értek ezen, amit mindenkinek melegen ajánlok.

Mivel Szombathy összegez, csak most döböntem rá, milyen sokféle alkotói attitűdről, trendről, magatartásformáról és pályafutás-alakulásról ír. Igaz, ha a legszélesebb értelemben vett avantgárdot nem próbáljuk korszakolni, végül is a ciklikusság – vagy ha úgy tetszik, dialektika, tao, de akár reciklázsként is említhető – szembeszökősege mögött tetten érhető a folyamatosság, aminek legfeljebb a megváltozott világ (és benne maguk az alkotók), valamint a csúcstechnológia rohamos fejlődése hozhat valami eddig nem látottat, folyamatosan növelve az egyre tompuló ingerküszöböt. Az általam leginkább tisztelt alkotókról ma már egyértelműen leszögezhető: jó időben jó helyen voltak, és tudtak élni – olykor világszínvonalon – a felkínált lehetőségekkel. Emellett, vagy akár ennek ellenére erős kétegyeim vannak afelől, hogy egy bizonyos idő elteltével ki lehet bújni az intézményesített keretek közül, hacsak fel nem cseréljük más intézménnyel, vagy teljesen visszavonulunk, s mellesleg azzal a ténnyel is szembesültem, hogy a tíz-húsz évvel korábbi „forradalmi” újdonságok hihetetlenül gyors

san mainstreammá válnak, sőt hiszem, ma már majdnem lehetetlen nem-mainstreamet alkotni bármilyen zsánerben, hisz már a marginalitás is rég az. Ha valakinek mégis sikerül, őt is gyorsított iramban felzabálja a gépezet, vagy ha nyíltan totalitárius az aktuális hatalom, és még kultúrkirakatra sincs szüksége, akkor nem elismeréssel és pénzzel teszi őket ártalmatlanná, hanem szimplán likvidálja, szerencsésebb esetben pedig „csak” megfosztja publikálási, megnyilatkozási lehetőségeitől. Egy minapi szörfölésem során akadtam rá és printeltem ki egy több évvel ezelőtti esszét, amelyben egy kiállítás kapcsán a szerző egy iráni illetőségű rendezőnő csadorba öltöztetett némán vonuló nőit állítja szembe egy kortárs amerikai fotográfusnő művészfotóival, melyeken felnőtt, szilikonozott-szörtelenített-szókített, fetisiszta csizmát viselő, fekvő, a csizmán kívül teljesen meztelen manökenjeit szembesíti egymással, levonva a konklúziót: mindkét esetben, ha másként is, de totalitáriusan uniformizáltak, és a széttárt lábú fotómodellek szörtelenített hüvelyekkel-egyencicijeikkel, egyenszűrésükkel legalább annyira meg vannak fosztva önnön individualitásuktól, mint a csadorba kényszerített nők. Természetesen mindezek csak melleleg felmerülő gondolatok, jobban is belemászhatnék, de maradjunk Szombathy könyvénél.

Néhány egyén, csoport, melyek a könyv lapjain is szerepelnek – noha nem magyar kötődésűek (pl. Autopsia, Miroslav Mandić, a Laibachkunst zenei formációból Neue Slowenische Kunsttá szerveződött, majd ismét atomjaira hullott, de még ma is egzisztáló csoport, vagy pl. a neoizmus, aminek – mondjuk úgy – fő popsztárja/pápája a budapesti születésű Kántor István), a Berlinben élő, vajdasági gyökerű Kerekes László és a többiek is, akiknek külön esszét szentelt, de például a csak futólag megemlített Vlasta Delimar, Ladik Katalin, Marina Abramović munkássága is külön, átfogó magyar nyelvű kötetet érdemelne, nem beszélve a könyvben meg sem említettekről (akik azért akarva-akaratlanul ott lapulnak a sorok között), történetesen a nyolcvanas évek szlovén (nem kizárólag ljubljana-i), akkor alternatívnak nevezett ösztönművészeti konglomerátumról, az Apsolutno skulptoralno szobrászati, majd Apsolutno néven működő újvidéki neokonceptualista csoportról, de akár a mail-art mai arculatáról, a zágrábi, isztriai művészeti közeg több évtizedre visszanyúló elemzéséről, a néhai szarajevói fehér hollóról, az SCH zenei formációról, a valamikori belgrádi Gretchen zenei performance-ról, ami párhuzamba vonható az akkoriban Abbáziában működő Strukturne pticével, a rumai Verbumprogram duóról, vagy akár a macedón electro-etnóról és azt hiszem, érdekes lenne a kortárs kosovói urbánus jellegű képzőművészet, sőt (igen, létezik!) feminista művészetről, vagy pl. a bosznia-hercegovinai LGBT-kultúráról

(igen, ott is van ilyen!) és még sok minden másról is, valamint jó lenne egy kimerítő, átfogó politikai, szociológiai, pszichológiai aspektusokat is szem előtt tartó elemzés az egész egykori művészeti-kulturális régióban az elmúlt negyedszázadban végment változásról s annak alakulásáról.

Mindez természetesen nem rakható Szombathy vállára, még ha történetesen a tízszeresére osztódna, akkor sem, én pedig nem érzem magam elég kompetensnek egy ekkora vállalkozáshoz, de merem remélni, akad(nak) majd valaki(k) erre a hálátlan feladatra, hisz magyarul is dokumentálni kellene. Azt hiszem szűk, de biztos piacra is számíthatnak az ilyen jellegű kötetek, természetesen annak tudatában, hogy, mint Szombathy tette egykor Szabadkán, lábnyomokat jelölve a járdán, ezt is el fogja mosni az első eső, ennek ellenére sem Szombathy jeleit, sem Miroslav Mandić gyaloglásból formált virtuális emlékműveit nem tartom értelmetlennek. (Ha böls varázsló volnék [ami nem vagyok], azt mondhatnám, amit a misztikusok, hogy az Akasha-krónikában, amit a kortárs tudomány Akasha-mezőkként jelöl, és már nem von kétségbe, mindannyiunknak még a legapróbb érzésfoszlánya, gesztusa, gondolata is örökre bevésődik ebbe a – nevezzük – finomenergiái lenyomatba.)

Most pedig szóljunk a könyv előszaváról, ami egy 1997-ben a *Hid*-nak írt esszé, de akkor elkerülte a figyelmem, most azonban mellbevágóan hatott rám a szerző alkatától szokatlan meztelenre vetkőzés, különös tekintettel arra, hogy tizenkét évvel később épp egy művészeti esszékét tartalmazó könyv előszavaként helyezi kontextusba. Szombathy Bálint-Art Lover nemcsak kétségeit, hanem kételyeit is kifejezi, vagyis nemcsak átértelmezi, hanem ki is mondja, alapos önvizsgálatot végzett, s végül a következő konklúzióra jutott: nem hiszi, meg tudja-e valaha is fogalmazni ars poeticáját, hisz ideál, nézőpont, szenzibilitás ha megmerevedik, dogmává silányul, a célt elutasítja, akárcsak az öröklét utáni ácsingózást, sőt abban sem biztos, választ tud-e adni arra a kérdésre – akár magának –, mi is a művészet, és mint mondja, marék homokot szorongatva, mely egyre inkább fogy, Marcell Duchamp szavain mereng: „Olyan művet lehet-e alkotni, ami nem művészet?”

Nos, a könyv előszava ezúttal engem is szinte csontig hatoló önvizsgálatra készítetett. Már tudom, végleges válaszok nincsenek, csak kérdések mögött megbúvó újabb kérdések, természetesen annak tudatában, hogy már ez is rég közhely. Mindenkinék ajánlom a könyvet, aki akár emlékfelidézésként, akár egy óhatatlanul múltba süllyedt korról szeretne ismerkedni a továbblépés igényével, az előszót pedig nagyon-nagyon hasznos továbbgondolni, csak merni kell mélyebbre ásni magunkban, még ha „véletlenül” olyasmikre is lelünk ott a mélyben, némi elásott kincs mellett, amikkel

nem szívesen szembesülünk. Kijózanító és egyben felszabadító felismerés. Lehetetlen akár önmagunkat, akár másokat teljes komplexitás(unk)-ban felfogni, hisz pantha rei, de amennyire ocsmányak – legalábbis jobb pillanatainkban – ugyanannyira gyönyörűek is vagyunk. Annak a marék homoknak törvényszerűsége, hogy újra és újra kiperegjen ujjaink közül (az a baj, ha nem), hisz valóban a folyamatos önrombolás és önépítés ökoszisztémájában „Olyan művet lehet-e alkotni, ami nem művészet?” így, ahogy Tolnai egyik, zsengekoromban látott (majd olvasott) monodráma-jából építkezve bizonyos körülmények között még akár a vakondszar is lehet briliáns; Wicca, Zen, vagy akár a Remeték szemszögéből a járhatatlan erdő míg Wim Wendersnél (sokadikként) pedig a könyvtár Katedrális; Andy Warhol-i értelemben Paris Hilton vagy Staller Ica egyenrangú pop-art művész Josip Broz Titóval, vagy Janis Kounellis – noha ez is már rég történelem – tizenkét élő lova a galériában a profán és a szakrális, az örök és a mulandó, a lét és a mű-lét, a műtárgy és a nem-műtárgy bűvös határközege, vagy, hogy egy személyes példával hozakodjak elő, számomra egy rövid, kora esti séta alkalmával felmerülő hirtelen, röpké öröm és boldogság, pusztán abból a felismerésből fakadóan, hogy milyen csodálatosan sima és egyenes az aszfalt, esőben pedig maga a költészet... Vagyis a virtuális főveny, melyből nemcsak homokot, hanem akár arany- vagy csillagport is meríthetünk, mindenki számára folyamatosan megadatott, csupán nyitottnak kell lennünk, amennyire csak tőlünk telik. Számomra ez a könyv valódi üzenete.